

Галина Гіряк,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет
Назарій Пивоцук,
здобувач магістратури, спеціальність 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет

СІМ'Я ЯК СЕРЕДОВИЩЕ І РЕЗУЛЬТАТ КОНСТРУКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Сім'я є унікальним соціальним утворенням людства. Вона є одночасно малою соціальною групою та важливим соціальним інститутом. Фактично, це перше середовище спілкування людей та соціалізуюче довкілля молоді [4]. Риси сім'ї як соціального інституту укладені в соціальних нормах, санкціях і зразках поведінки, які регламентують взаємини між подружжям, батьками, дітьми та іншими родичами. Як малу групу, засновану на шлюбі або кровній спорідненості, її характеризують спільність побуту всіх членів сім'ї, взаємна моральна відповідальність і взаємодопомога.

Сім'я є тією формою спільності людей, в якій з'єднані шлюбом чоловік і жінка, а їхні діти і родичі пов'язані кровноспорідненим зв'язком. Будучи соціальним утворенням, сім'я має певні соціальні функції, які є відображенням як суспільних потреб в її життєдіяльності, так і індивідуальних потреб членів сімейної групи.

До найважливіших функцій сім'ї відносять генеративну (відтворення людей, оскільки, як правило, здорові діти народжуються в сім'ї), рекреативну (фізична, матеріальна, моральна, психологічна взаємодопомога, організація дозвілля), комунікативну, регулятивну, феліцитологічну (відчуття щастя в родині), економічну та господарсько-побутову. Головною функцією сім'ї називається функція первинної (або базисної) соціалізації дитини, її формування [3].

Аналізуючи сім'ю як об'єкт впливу соціальної роботи та складної соціальної системи фахівці вважають за краще враховувати наступні її складові частини: структуру, оточення сім'ї, функціонування та історію розвитку [1].

Під структурою сім'ї розуміють систему відносин споріднення, а також сукупність духовних, моральних, психологічних відносин, внутрішньосімейні установки та взаємини влади і авторитету. У структурі сім'ї враховується: кількість членів сім'ї (що визначає тип сім'ї – нуклеарна або велика), їх родинні зв'язки (батьки, батьки і діти, брати і сестри), характер взаємин в підсистемах, межі взаємовідносин (проблеми близькості і віддаленості між членами сім'ї, специфіка сімейних правил і норм, емоційний клімат); взаємини між членами сім'ї і сім'єю як системою з іншими членами «великої» сім'ї / родини (бабусі, дідусі, двоюрідні родичі і т.д.), взаємини між сім'єю як системою і найближчими друзями тощо [5].

Другим компонентом сім'ї як системи є соціальне оточення. Під ним розуміють ситуацію проживання, соціоекологічний статус, взаємовідносини сім'ї з сусідами і взагалі в соціумі, вплив референтної групи «великої» сім'ї / родини (бабуся, дідусь, найближчі родичі), сильні і слабкі сторони цього впливу на сім'ю.

Функціонування сім'ї є її третім компонентом. Воно включає в себе рольову діяльність її членів – сукупність установок, норм і зразків поведінки, що характеризують одних членів сім'ї в їх стосунках до інших її членів (в нуклеарній моделі сім'ї основними сімейними ролями є ролі чоловіка і дружини, матері і батька, дітей, братів, сестер; в моделі великої родини – додаються ролі дідусів і бабусь, свекра і свекрухи, тестя і тещі, зятя і невістки, і т.д.). Рольова значущість членів сім'ї (ведення господарства, турбота про дітей тощо) порівнюється зі стандартами і враховується при роботі з сім'єю як об'єктом впливу.

Четвертим компонентом сім'ї як системи є історія її розвитку. Вона включає в себе генеалогічне дерево сім'ї («коріння» сім'ї і його вплив на сьогоденний стан справ в сім'ї), звичаї і традиції сім'ї, а також стадії розвитку сімейного життя.

Американський дослідник сім'ї Соня Роудс виокремлює в розвитку сім'ї сім основних стадій:

– Інтимність, близькість. Взаємини чоловіка і дружини знаходяться на стадії формування. Завдання цієї стадії – розвиток реалістичної оцінки кожного з партнерів.

– Наповнення та поповнення. Стадія між народженням первістка і тим часом, коли остання дитина відправляється в школу. Завдання – розвиток виховних зразків у всіх членів сім'ї.

– Індивідуалізація, відокремлення членів сім'ї. Стадія, коли сім'я має дітей дошкільного віку. Завдання – відділення своєї особистості від особистості дитини, надання підтримки дітям, індивідуалізація, відокремлення кожного члена сім'ї [5].

– Товариські стосунки, спілкування. Стадія сім'ї з дітьми підліткового віку. Завдання – розвиток взаємин «батьки-підліток», заснованих на розумінні зростаючої незалежності дитини і на подружніх взаєминах, заснованих на партнерстві.

– Перегрупування. Стадія, коли дорослі діти залишають сім'ю. Завдання – зміна взаємин між поколіннями, перехід до взаємодії «дорослий-дорослий» між дітьми і батьками.

– Відновлення. Стадія, коли в родині повністю зникають батьківські турботи. Завдання – відновлення взаємин подружньої пари без дітей.

– Взаємодопомога. Батьки-пенсіонери, які часто мають онуків. Завдання – розвиток системи конструктивних взаємовідносин між поколіннями.

Особливий інтерес представляє теорія сім'ї як системи американського психолога В. Сатир. На її думку, сім'я як система складається з наступних складових частин: цілі (виховання підростаючого покоління та подальший розвиток всіх її членів), основних елементів (дорослі і діти, чоловіки і жінки), порядку функціонування елементів системи (правила, за якими живе сім'я або спілкування між її членами і особливості їх самооцінок), енергетики (їжа, вода, повітря, активність і життєві позиції членів сім'ї в їх поєднанні один з одним), взаємодії із зовнішнім світом (ставлення до змін, що відбуваються в житті). Як вважає В. Сатир, сім'я як система може бути закритою (тобто неблагополучна сім'я) і відкритою (гармонійна сім'я). В її роботі наводяться характеристики закритої сім'ї-системи і сім'ї-системи відкритої, підкреслюється, що відкрита сім'я працює за принципом розвитку, а оскільки метою сьогоднішньої сім'ї є розвиток кожного її члена, то ставиться завдання використання всіх її структур для досягнення вищезазначеної мети. Щоб сімейна система була життєздатною, вказує Сатир, вона має надавати кожному її члену можливість зайняти своє місце в сім'ї і відчувати від цього задоволення [4].

Емоційний тон, спільність сім'ї, взаємозв'язок всіх її членів – найважливіші складові характеристики, на які звертається увага при дослідженні сім'ї як об'єкта соціального впливу. Однак, будучи об'єктом соціального впливу, сім'я одночасно є і суб'єктом соціалізації особистості дитини. В цьому випадку ефективність впливу сім'ї на особистість визначається її виховним потенціалом. Загальновідомо, що виховний потенціал сім'ї складається з біологічного, технологічного, економічного і соціального компонентів.

Біологічний компонент визначається спадковістю, яка передається з покоління в покоління генограмою, чим і визначається спадковий стан психіки індивіда. Явище це поки вивчено недостатньо.

Наприклад, З. Фройд, кажучи про три основних структурних компонента душі (структури особистості), першим згадує про ІД (Воно), яке на його думку, містить все успадковане, все, що є при народженні (закладено в конституції особи). Це первісна, основна, найбільш центральна структура особистості. Це технічний резервуар енергії, що передається у спадок. З ІД формується ЕГО (другий компонент), який забезпечує фізичне і душевне здоров'я особистості, а також її безпеку. А вже з ЕГО розвивається Супер-Его, функції якого укладені в таких поняттях, як совість, самостереження і формування ідеалів. На думку американського вченого Лоуена, депресивність і замкнутість деяких людей пов'язана з їх невеликим рівнем психічної енергії, отриманої у спадок [2].

Психологічний компонент включає тип сім'ї («нуклеарна» або «велика», повна або неповна), виконання рольових функцій членами сім'ї, тип взаємин у сім'ї (авторитарний, демократичний, ліберальний), наявність або відсутність педагогічних здібностей у батьків і рівень їх інтелектуального розвитку. І головне – морально-психологічний клімат в родині.

Основними складовими економічного компонента є рівень доходів в сім'ї, наявність житла та інші матеріальні блага.

Соціальний компонент, який також в сукупності з іншими визначає виховний потенціал сім'ї, охоплює приналежність сім'ї до певної етнічної групи, соціального статусу сім'ї, освіти батьків, їх професії і займаної посади, культурного і духовного рівня розвитку [4]. Отже, сім'я є одним з головних об'єктів соціальної роботи та вагомим соціальним інститутом первинної соціалізації молоді.

Список використаної літератури

1. Акстман К. Соціально-педагогіческа работа с семьёй. *Соціальна работа в Україні: теорія і практика*. 2002. № 1. С. 27 – 34.
2. Гірняк А. Н. Психологічний аналіз Зигмунда Фрейда як теорія, система і соціокультурне явище. *Психологія і суспільство*. 2008. №4. С. 40–51.

3. Гірняк А. Н, Глова І. М. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали ІV міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, ТНЕУ, 5–6 квіт. 2019 р. Тернопіль : Економічна думка. 2019. Т. 2. С. 133–136.

4. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ДЦССМ, 2003. 184 с.

5. Соціальна робота з молоддю сім'єю. *Збірник теоретичних і методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді*. Київ : А.Л.Д., 1995. Вип. 2. 327 с.

Алла Сенік,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Соціалізація є певним процесом становлення особистості, коли людина освоює вимоги суспільства, знаходить соціально-значущі характеристики свідомості та поведінки, що в свою чергу регулюють взаємодію особистості з суспільством. Соціалізація особистості відбувається з перших днів життя людини і завершується у період її громадянської зрілості. Але сформовані компетентності не можуть бути підтвердженням того, що процес соціалізації завершено, в деяких аспектах він продовжується все життя.

Використання фотографій в даному контексті нами розглядається як відкриття нових можливостей для соціалізації особистості та підвищення рівня її інтеграції у суспільстві. Зазначимо, що роботу з фотографією загалом використовують у арт-терапії. Цей процес має назву фототерапія – як метод гармонізації особистості за допомогою фіксації уваги на певних явищах, предметах, особистостях тощо. Так, наприклад, норми соціальної поведінки